

új, igazibb, jobb életre akarja vezetni azokat, akiket Isten reá bízott. Ő maga más akar lenni és másokat is meg akar változtatni. Ez azért nehezíti a helyzetét, mert nem mindig tud megfelelni az önmagával szemben támasztott elvárásainak, és ugyanakkor azt kell tapasztalnia, hogy a gyülekezet megjobbítását célzó tervei is kudarcot vallanak. Ennek általában csalódás, harag, sőt agresszió a következménye. Ez jelentkezhethet önmagával és a gyülekezettel szemben.

A lelkipásztor legyen más! Ezt várja el tőle a gyülekezet, az egyházi vezetés és a kívülállók is. Azt várják el tőle, hogy olyan értékeket képviseljen, és olyan szabályoknak feleljen meg, amelyeket általában mindenki fontosnak és helyesnek tart, még akkor is, ha azt nem sikerül betartani vagy megvalósítani a saját életében. Ezek az elvárások veszélyesek lehetnek, sőt, azok is a lelkipásztor számára, mert figyelmen kívül hagyják a lelkipásztor emberi mivoltát, törekénységét, megkísérthetőségét. Amennyiben a lelkipásztor megfelelni igyekszik ezeknek az elvárásoknak, nyomás nehezedik reá. Ez lehet annyira súlyos, hogy már igazi önmagát is nehezen találja meg. Az állandó teher adott esetben identitászarwhoz és az ebből fakadó krízishez vezethet.

Székely József

Erdélyi református lelkipásztorok a kommunizmus idején – holland szemmel. Hogyan láttuk, hallottuk és éltük meg ezt mi magunk is?*

Először terepszemlére szeretnék elvezetni benneteket abba a világba, ahova feleségem és én 1968-ban érkezünk, és bemutatnám számotokra azt, hogy mi várt ott ránk, vagy jobban mondva, mi minden ért ott bennünket.

1. Terepszemle

Amikor mint az első holland diákok, 1968-ban Kolozsvárra jöttünk, minden bejelentés nélkül érkezünk meg. Ha bejelentettük volna érkezésünket, nagy valószínűséggel barátságosan és illemtudóan, de ugyanakkor nagyon világosan tudomásunkra hozták volna, hogy nagy szeretettel várnak, de nem most. Vagy inkább soha. Ezért turistavízummal utaztunk ide, amelyik 30 napig volt érvényes.

A holland református egyházak diakóniai szervezete (Diakonale Raad) azért küldött minket Romániába, hogy a Kolozsvári Protestáns Teológia vendégdiákjaiként találjunk otthonra az erdélyi magyar reformátusok között és számukra (is) hasznos megfigyelőkké váljunk. Előre figyelmeztettek bennünket, hogy a romániai titkosrendőrség nem nézi jó szemmel az ilyen megfigyelőket és általában mindent lehallgatnak. Arra is figyelmeztettek, hogy a titkosrendőrség is

* Elhangzott a X. Holland–Magyar Lelkésztovábbképző konferenciáján, holland és erdélyi lelkipásztorok előtt.



G. Henk van de Graaf

széleskörű megfigyelést gyakorol a maga „munkatársai”-val. Zsebünkben 500 dollárral és két megbízható személynek, az intézet rektorának és az egyetemes egyháztörténet tanárának címével érkezünk meg a Teológiai Intézetbe.

Az első 30 nap

Ahogy a határt átléptük, az első benyomásunk az volt, hogy nem egy megszokott országba, hanem inkább egy börtönszerű létesítménybe érkezünk. Láttuk a megfigyelőtornyokat, a saját országuk és népük ellen felfegyverzett és bevetésre kész katonákat. A határnál megkérdezték tőlünk, hogy van-e

nálunk kábítószer, fegyver vagy Biblia, majd alaposan átkutatták csomagjainkat. Ezek után teljesen érthető volt számunkra a rektor hüledezése, amikor úgy reggel 7 óra tájban becsengettünk hozzá.

– Hogy jöttetek be az országba? – kérdezte.

Válaszunk, hogy vonattal, láthatóan megnyugtatta. Azonnal intézkedni kezdett, és arra is volt gondolja, hogy még azon reggel bemutasson az Intézetben éppen gyűlésre összegyűlt 5 püspöknek, és azok karjaikba zárjanak minket. Ezután már nehéz lett volna bocsánatkérés nélkül kiutasítani minket az országból.

Megkaptuk az Intézet egyik kis vendégszobáját, s miután berendezkedtünk, nemsokára megállapíthattuk, hogy szobánk igazi paradicsom a kíváncsiskodók számára. Ugyanis ha egy sétára mentünk, utána majdnem minden alkalommal úgy tűnt nekünk, hogy átvizsgálták táskáinkat. A sétát pedig azért gyakoroltuk rendszeresen, mert a szobánkat is lehallgatták. A falaknak is fülük volt. Amikor tehát valami olyasmit akartunk megbeszélni, amit nem akartunk mások fülére bízni, elmentünk egyet sétálni. Nem keveset sétáltunk. Ennek viszont más oka is volt, de erről később fogok szólni.

Már az első napokban világossá vált, hogy nem mindenki örvendett ottlétünknek. Mivel még tartott a vakáció, diákok még nem voltak az Intézetben. Amikor egyik alkalommal a Díszteremben orgonáltam, meg is jelent az első személy, aki ki is nyilvánította ezt. Arra kért, hogy játsszam el a régi magyar református énekeskönyv „egy bizonyos számú” énekét. Nézegettem a hangjegyeket..., és egyszerre az az érzésem támadt, hogy ezt nem kellene lejátszanom. A feleségem a hátam mögött állt és éreztem riadt tekintetét, mert tudta, hogy én prima vista tudok játszani a hangszeren. De nem szólt semmit. A diák, aki-ről később kiderült, hogy a nagyváradi püspök egyik fia volt, kitartóan erőltette a dolgot, én pedig kitartottam amellet, hogy gyakorlás nélkül nem tudom lejátszani az énekét. Végül feladta. Hosszú várakozás után és úgy, hogy először más énekeket játszottam, egészen pianissimóban kezdtem lejátszani a diák által

kért ének első hangjegyeit. Megdöbbenve hagytam abba azonnal, mert hirtelen felelevenedett az a dallam, amelyet egykor, 11 éves koromban hallgattunk édesapámmal a budapesti rádióban. Akkor verték le a magyar forradalmat.

Este, amikor elmeséltük a rektornak a történeteket, az falfehér lett.

– Ha belementél volna a kihívásba – mondta –, már ezekben a napokban kiutasítottak volna titeket az országból.

Súlyosan büntették a magyar himnusz éneklését.

Míg a Vasfüggönynek ezen az oldalán a prágai tavasz egy rövid hónapja hirtelen télbe fordult, Kolozsvár utcáit felfegyverzett katonák lepték el. Az itt töltött első hónapok – a magyar nyelv tanulása mellett – abban az izgalomban teltek, hogy vajon megkapjuk-e az egy évre szóló tartózkodási engedélyt, vagy sem. Miután a megfelelő papírokat először ceruzával, majd töltőtollal, végül pedig golyóstollal töltöttük ki, néhány nappal a turistavízumunk lejárta előtt megkaptuk a rég óhajtott dokumentumot, a tartózkodási engedélyt. Azonban csak három hónapra! És volt még egy feltétel: ez idő alatt nem hagyhattuk el a várost. Ha pedig a városba kívántunk kimenni, csak az Intézet egyik diákjának kíséretében tehetjük meg ezt, és városi sétálgatásaink ezért váltak sűrűbbé. Megsétáltattuk azt a szegény fiatalembert, miközben egészen semmitmondó dolgokról beszélgettünk. Néhány hét múlva a diák is, meg azok is, akik valószínűleg megbízták ezzel, megunták a sétáltatást, mert egy adott pillanatban a diák afelől értesített, hogy ezentúl nélküle is kimehetünk a városba. Így sikerült lerázni magunkról ezt a „lehallgató készüléket”. De ezen kívül még elég maradt.

Háromhónapos próbatétel

A háromhónapos próbaidő provokálással és értesítéssel telt el. Néha nem is tudtuk, hogy az értesítés nem volt más, mint provokálás. Azt azonban észrevetük, hogy ha valaki feltűnő szívességgel ajánlotta fel, hogy beszélni vagy találkozni volna kedve velünk – és néhányan ezt nagyon lelkesen tették –, éreztük, hogy elővigyázatosaknak kell lennünk. Az Intézet rektora és az egyetemes egyháztörténet professzora gondosan és óvatosan segítettek nekünk eligazodni ebben a furcsa közösségi együttélésben.

A püspöknél rendszeresen tettünk udvariassági látogatásokat, lehetőleg akkor, amikor a fogadóórái voltak, vagy este, ha esetleg egy futballmeccset lehetett megnézni a tévében. Ilyenkor vele együtt néztük a meccset, neki meg nem kellett sokat kérdezni vagy mondani, s ez neki is tetszésére volt. Néhány Kolozsváron szolgáló lelkipásztornak szintén volt mersze meghívni minket, de ilyenkor mindenki nagyon elővigyázatos volt. Az esetleg félreérthető megjegyzéseink következményeit nekik kellett elhordozni. Ilyen kockázatok pedig voltak, s ez hamarosan ki is derült.

A felháborodás és a hiúság majdnem nyakamra szorította a hurkot. Tudniillik felháborodtam amiatt, hogy az Újszövetség tanára nem ismerte a görög nyelvet és hiú voltam arra, hogy tanultam egy magyar kifejezést. Amikor az óra után az egyik diáktársam megkérdezte, hogy milyenek találtam az előadást,

egyszerűen megjegyeztem: „vasárnapi iskola”. Nem telt el egy nap és már mindenki ismerte megjegyzésemet. Emiatt is, de később még voltak nézeteltéréseink, ezzel a tanárral sosem kerültünk baráti viszonyba. De szerencsére ennek semmi másra nem volt kihatása. Hamar megtanultuk, hogy vannak kérdések és megjegyzések, amelyekre csak kérdéssel szabad válaszolni.

Egy másik tanár, aki a *Református Szemle* számára írt cikkem fordításánál segített, erre az idézetre „a vértanúk vére az Egyház magvetése”, azt mondta, hogy ezt így nem írhatom le. Amikor tettetett meglepődéssel megkérdeztem, hogy talán volna-e keresztényüldözés Romániában, ő elnémult. Később rájöttem, hogy attól akart eltéríteni, hogy a kommunista Romániáról barátságatlan vagy ellenséges megjegyzést tegyek.

Az Intézet diákjai és tanárai évtizedek óta ki voltak téve az ehhez hasonló megpróbáltatásoknak. Ennek tulajdonítható az is, hogy nagy részük távolságtartó és óvatos volt az első hónapokban. De mert mi többet akartunk megtudni arról, hogy itt „mi fő a fazékban”, néhány diáktól, tanártól és lelkipásztortól egyre többet kérdeztünk Erdély történelme, egyházi élete és Teológiai Intézete felől. Sokszor elég furcsáknak nézhetek, mert azoknak, akikkel találkoztunk, mindig ugyanazokat a kérdéseket tettük fel. A lelkigondozás régen magától értetődőnek tartja azt, amit egy mai holland adó mint új felfedezést hirdet: „Ha jól odafigyelsz, mind többet és többet fogsz hallani.” Csak odafigyelve vehetted észre, hogy vajon a másik egy kissé kritikus vagy elővigyázatos, vagy simulékony, vagy éppen kollaboráns.

Az egy évre szóló tartózkodási engedély

Három hónap múlva megkaptuk az egy évre szóló tartózkodási engedélyt. Ebben az időszakban még nem láttunk igazán bele az erdélyi lelkipásztorok életébe és munkájába. Azért is, mert nyelvismeretünk még hiányos volt és túl sokat voltunk a tanárok, egyházi vezetőség és diákok körében.

Felsőhajthattunk, amikor 1968 karácsonyától több embernek is elnyerhettük bizalmát, s ezek már nem tartottak attól, hogy miattunk bajba kerülhetnek. Kevésbé kerestük a szorosabb kapcsolatot azokkal, akik 1956 után kerültek börtönbe és csak nemrég szabadultak. Úgy gondoltuk, hogy ők még igen sebezhetőek. De olyan kapcsolataink is voltak, amelyeket csupán udvariassági látogatásokra szerettünk volna szűkíteni, mert nagyon világos volt előttünk, hogy a Szekuritáté arra akarta felhasználni ezeket, hogy számukra hasznos információkat szerezzen rólunk. Ilyen volt például a bukaresti lelkipásztorral való kapcsolatunk.

Eközben, mert a magyar nyelvet mind jobban és jobban kezdtük beszélni, saját bőrünkön tapasztaltuk meg a diszkriminációt is. Kolozsvár magyar lakossága még igen nagyszámú volt az 1960-as évek végén.* Ha azonban valamit vásárolni szerettem volna és azt magyarul kértem a román elárusítóktól, egyszerű-

* 1966-ban Kolozsvár 185 663 lakója ekképpen oszlott meg nemzetiségek szerint: román 105 185 (56,7), magyar 78 520 (42,3%), német 1137 (0,7%), más 621 (0,3%). (*A szerk. megjegyzése.*)

en letácsoltak és azt kérték, hogy románul beszéljek, noha jól értették, hogy én mit szerettem volna. Még a moziban sem akarták megmutatni a helyemet, és csak akkor szolgáltak ki nagy hajlongva, amikor szoltam, hogy külföldi vagyok és e bánásmód miatt bajuk származhat. A helyi magyarokkal ez sajnos nem történhetett meg! A magyarok elleni nyomás majdnem elviselhetetlenné vált az 1980-as évek második felében.

Még egy második év

Az Erdélyben eltöltött második év folyamán egyre inkább a sajátunkká vált a magyar nyelv és ezzel együtt a magyar emberek gondolkozása is.

Az Intézet mellett volt egy iroda, ahova ismételten úgynevezett beszélgetésre rendelték be a diákokat, tudniillik egy szekus tiszttel. De ez szerencsére nem azt jelentette, hogy minden diák megrettent volna emiatt. Volt egy baráti csoportunk, a GYÜVISZ, azaz a Gyülekezeti Villámszolgálat, s gondoskodtunk arról, hogy egy-egy gyülekezet, ha erre szükség volt, „villámszolgálat”-ban részesüljön.

Az 1980-as években mind kevesebb és kevesebb diákot vehettek fel az Intézetbe. A Kultuszdepartament (Vallásügyi Főosztály) nem akart több diáknak helyet adni, a református püspökök pedig nem merték több diák felvételét kérni. A magyar Római Katolikus Teológiai Szeminárium viszont mind több diákot tudott felvenni. Ennek oka a katolikus püspök másfajta hozzáállásával magyarázható. Ha a Kultuszdepartament felhívta a Római Katolikus Püspökséget és azt mondta, hogy 30 diák helyett csak 5-öt vehetnek fel, a válasz az volt, hogy ezt küldjék át leírva fehéren-feketén; s mert ezt a Kultuszdepartament nem tette meg, a püspök annyi diákot vétetett fel, ahányra szükségük volt. Eközben a bénító református püspöki vezetés mind nagyobb hatással volt a Protestáns Teológiai Intézetre.

Erdélyi tartózkodásunk második évében nagyon sok erdélyi gyülekezetet és lelkipásztort kerestünk fel, de kevés lelkipásztor igehirdetését hallgattuk. Ez abból adódott, hogy általában mi vezettük le az istentiszteleteket. 1969 őszétől 1970 nyaráig kb. 80-szor prédikáltunk. Ezt az egyházi intézkedés lehetővé tette számunkra, hogy a diákok egy bizonyos tanulmányi évtől kezdve legátusokként prédikálhassanak a gyülekezetekben, a sátoros ünnepek alkalmával. Mindezek mellé az is szükségeltetett, hogy legyenek lelkészek, akik meg is mernek hívni prédikálni. Ezt a püspöknek nem volt mersze engedélyezni nekünk, ezért a lelkipásztor felkért bennünket a szolgálatra, a következő napon pedig a püspök utólagosan adta meg az engedélyt a prédikálásra, az úrvacsora és a keresztség kiszolgálására.

Míg a legátusoknak a más igehirdetését kellett elmondaniuk, mi a sajátunkkal mehettünk a gyülekezetekbe. A diákoknak kötelező volt egy tanár vagy egy lelkipásztor igehirdetését megtanulni és azt elmondani. Úgymond azért, mert a diáknak kötelező megtanulni az igehirdetést, de ez tulajdonképpen azért történt így, hogy bármikor felelősségre lehessen vonni a prédikáció íróját.

Egy istentisztelet alkalmával személyesen is megtapasztaltam, mennyire sebezhető volt a lelkipásztor. Igehirdetésemben azt mondtam, hogy amiben most élünk,

az nem végleges, mert szerencsére eljön az Isten országa. Az istentisztelet után valaki mellém állt és emlékeztetett arra, amit mondtam, majd megfenyegetett az-
zal, hogy ha még ilyet mondok, gyermekeim nem mehetnek majd középiskolába.
Ez egyértelmű fenyegetés és nem jóindulatú figyelmeztetés volt. Gondoltam ma-
gamban: milyen bolond ez az ember, hogy ezt mondja egy külföldinek, de
ugyanakkor átéreztem, mit is jelent itt családos lelkipásztorként élni és dolgozni.

2. Erdélyi lelkipásztorok holland szemmel

Úgy érzem, hogy miután alaposabban bele tudtunk látni az erdélyi lelkipász-
torok életébe, különleges találkozásban lehet részünk. Nem szeretném csupán a
magunk élményeit felvázolni, azokat, amelyek a két esztendő alatt értek ben-
nünket, hanem visszatekintek arra a 22 esztendőre, amikor a lelkipásztorok itt a
kommunista párt uralma alatt szolgáltak, és mi szívvel-lélekkel az itteni embe-
rekhez és egyházhoz kötődtünk, és ez 45 év után sem változott semmit.

A lelkipásztorok általános helyzete

A kommunista diktatúra a közösségi élet minden területén érezte hatását.
Mindenhol ott voltak a titkosszolgálat emberei vagy azok a személyek, akik
megfélemlítés vagy zsarolás miatt vagy éppen felkínált előnyökért embereket
toboroztak a Szekuritáténak. A Teológiai Intézetben és az egyházban is. Csak
zárójelben jegyezném meg, hogy a Kultuszdepartament vezetőségével folytatott
beszélgetésben jegyezték meg 1987-ben: a Kultuszdepartament ellenőrzése
nem leckéztetni akarja az egyházat, hanem védeni.

Az ellenőrzés és az elnyomás kétszeresen érintette a Teológiai Intézetet és
az egyházat, a magyarokat nem fenyegetett, hanem fenyegető kisebbségként
kezelve. Ezért a lelkipásztorok nemcsak a hatalom ellenőrzéseinek voltak a cél-
pontjai, hanem az egyházon belül is ellenőrzés alatt álltak, éspedig az egyházi
vezetőség, a kollegák vagy gyülekezeti tagok által is.

A lelkipásztor rendkívül nehéz helyzetbe került, és sebezhető volt. Az állam
mindenért felelősségre vonhatta, ami a gyülekezetben és az egyházban történt.
A valóság az volt, hogy a pártnak hatalma volt, az egyháznak pedig népe. Hogy
a párt hatalmába keríthesse a népet, ezért volt szükséges hatalma alá vetnie az
egyházat. A kommunista párt taktikája a következő volt: a lelkészek által az
egyházat hajtjuk hatalom alá; és mindenért, ami az egyházban és gyülekezetben
történik, őket tesszük felelőssé. Emellett még sok minden volt, amit az orszá-
gos és helyi vezetés szeretett volna megvalósítani.

A hatalom, amint lehetett, beleszólt az egyházi vezetésbe. A Szekuritáté óri-
ási nyomást gyakorolt a lelkipásztorokra az esperes- vagy a püspökválasztás
esetében, hogy az általuk is elfogadott jelölt nyerje meg ezeket a tisztségeket.
Néha egy szekustiszt látogatta végig az egyházmegye lelkipásztorait és meggyö-
törték az ellenszegülőket. A nyomás hatalmas volt a lelkipásztorokon. Mindig
számolni kellett egy szekuritátés tiszt látogatásával. De ha nem is volt látogatás,

mindenhol gyanítani lehetett a besúgókat. Az is megtörtént, hogy a parókiákon lehallgatókészülékeket rejtettek el.

Az 1970-es években hozták azt a törvényt, hogy nem szabad elszállásolni külföldieket, és azoknak esti 11 óra után el kellett hagyniuk az általuk meglátogatott személyek házáat. Ugyanebben az időben rendelték el, hogy az írógépeket szériaszámmal és betűtípussal kell nyilvántartásba venni.

Protokoll-jegyzőkönyvek

Ezek voltak azok jelentések, amelyeket kénytelenek voltunk megírni. A lelkipásztornak minden alkalommal jelentést kellett írnia, hogy ellenőrizték, ki mit mondott, vagy mit tett. Ilyen jegyzőkönyvet kellett megírni kötelező módon és 48 órán belül, ha valaki külföldi látogatót fogadott. Néhány alkalommal az is megtörtént, hogy még a parókián voltam és megszólalt a telefon, hogy a lelkipásztornak 2 és fél órán belül kihallgatásra kell jelentkeznie. Természetesen akkor is jegyzőkönyvet kellett írni, amikor valaki külföldről tért haza. Az Erdélyi Római Katolikus Egyház megtiltotta papjainak, hogy jegyzőkönyveket írjanak és adjanak le, ezért számukra a külföldre való utazás lehetetlenné lett és ez egyfajta elszigetelődést vont maga után.

A protestáns teológusok és lelkészek számára néha lehetőség nyílt külföldre utazni, de erről kötelező volt jelentést leadni. (Ezt 5 példányban kellett kiállítani.) Az a benyomásom, hogy az emberek hajlamosak azt hinni, hogy mindenki, aki annak idején külföldre utazott és erről jelentést adott le, kollaboráns vagy besúgó volt. Ez azonban egyáltalán nem igaz. Sok jelentés csupán az utazásról számol be és többnyire semmitmondó dolgokat tartalmazott.

Egyszer egyik hozzám közel álló kolléga közölte velem: arra kényszerítik, hogy egy jelentést írjon rólam. Én akkor ezt mondtam neki:

– Írjad csak nyugodtan. Te tudod, hogy mit kell leírnod, és mit nem.

Egy másik alkalommal egyik barátomat szerettem volna meglátogatni a kórházban. Előtte azonban sétáltam egyet a kórház virágágyásai között. Megrökönyödésemmre a barátom, akinek a műtőasztalon kellett volna feküdnie, hirtelen mellettem termett, hogy figyelmeztessen. Elmondta, hogy reggel egy szekuszt kereste fel és közölte vele, hogy még a délután folyamán jelentést kell írnia arról a látogatásról, amelyet nála „a holland királynő titkára” fog tenni. Arról volt tudomásuk, hogy ez a titkár tervezte, hogy a következő évre 30 embert „tessékel” az országba, s a barátomtól erről akartak információkat szerezni. Barátomnak pedig halvány fogalma sem volt arról, hogy ki lehet az a holland királyi titkár. Egészen addig, míg eszébe nem jutott, hogy egyszer tanácsot adtam Juliana királynőnek, amikor hivatalos államfői látogatásra készült Romániába. Egyébként a „30 ember betessékelése” nem volt más, mint egy holland egyházi delegáció, amit én a püspök és a nagykövetség tudomásával szerveztem.

Nagyon bosszantó volt az is, hogy az efféle jelentések írásának kötelezettsége mind a meglátogatott, mind a látogató számára dupla munkát jelentett. Mert nem egyszer megtörtént, hogy a határnál aprólékosan ellenőrizték a határidőnaplóm,

és rákérdeztek, hogy kivel mit beszélgettem. Arról is gondoskodnunk kellett, hogy a jelentéseink találjanak. Tehát nemcsak a tulajdonképpeni dolgainkat kellett megbeszelnünk, hanem azt is, hogy amit majd mindketten a hatóságoknak jelentünk, az találjon is egymással. Ez pedig kissé terhes dolog volt.

Fölöttébb nyomasztó teher volt a lelkipásztorokon, hogy saját kollégáikban sem mindig bízhattak meg. Ezt a bizalmatlanságot erősítette az a magános (szolitáris) kiállás, amely mindenütt a világon sajátja sok lelkipásztor gondolkodásmódjának és cselekvésének.

Lelkipásztori munka

Úgy tűnt és néha most is úgy tűnik, hogy a holland lelkipásztorok állandóan az órájukra néznek, az erdélyieknek pedig mindig van idejük. Ha váratlanul betoppantál, gyakran otthon talátlad őket. Ez azonban nem azt jelentette, hogy csak kevesen dolgoztak volna keményen.

Istentiszteletek

Mindenekelőtt az istentiszteletek száma lepett meg bennünket. Visszaemlékszem, hogy egy alkalommal egy gyülekezetben vendégeskedtünk, és azt hittük, hogy egy istentisztelettel le is záródott a vasárnapi szolgálat. Na, nem! Azon a vasárnapon jócskán utaztunk. Estére négy istentiszteletet volt mögöttünk. Számunkra ez egyszeri és különleges alkalom volt. Az egyik utat személyvonattal, a másikat lovas szekérral tettük meg, de a már idősebb lelkipásztor minden vasárnap gyalog tette meg ezt a 20 km-es kört.

Az 1970-es évet egy barátunknál kezdtük. Nála szilveszterezünk, de ő csalódott bennünk, mert az éjféλι istentiszteleten bizony elaludtunk, akárcsak a többi jelenlévő barátunk, ugyanis ez az istentisztelet már a negyedik volt, miután már más falvakban is istentiszteletet kellett tartani.

A vasárnapi, a karácsony, húsvét és pünkösd II. és III. napjain tartott istentiszteletek mellett pedig még ott voltak a hétköznapiak is és úrvacsoravétel előtti bűnbánati hetek. Emellett még bibliaórák és egyéb gyülekezeti összejövetelek is, amelyeket nem ritkán istentiszteleti formában tartottak, mivel ezeket külön engedéllyel lehetett volna megtartani. De voltak még a csak vasárnapi katekizációs alkalmak is. Valójában szombaton is meg lehetett volna tartani őket, de az iskolák mindenféle foglalkoztatást találtak ki erre a napra, csak hogy a gyerekek ne juthassanak el a katekizációs alkalmakra. Nem volt se vége, se hossza a sok istentiszteletnek és prédikálásnak!

Lelkigondozás

A lelkipásztorok gyakran tartózkodtak otthon. Ezt a jelenséget elsősorban egy másfajta lelkigondozói szemlélet magyarázta. Hollandiában centrifugális, a középpontból kifelé irányuló a lelkipásztor lelkigondozói szolgálata. Vagyis akkor működött jól, ha a lelkipásztor látogatta gyakran a híveket. Erdélyben sok-

kal erősebb a centripetális, a középpont fele tartó lelkigondozás. Aki a lelkipásztorral akar beszélni, ha teheti, elmegy a parókiára, amelynek kapuja, ajtaja mindig nyitva áll. Ez az önkéntes egyházfenntartói járulék begyűjtésére is érvényes: a pénzbeli hozzájárulást a parókiára hozták.

Lelkipásztori javadalom

A jelenlegiről nem szólok. Mindenesetre a kommunista időben igen alacsony volt a lelkipásztorok javadalma, amelynek egy részét az állam biztosította (kongruaként). A lelki munka nem számított munkának a kommunista párt szemében. Nagy szerencsének számított, ha nagy kertje volt a parókiának. De ha a lelkészek be is kívántak takarítani valamit onnan, akkor meg kellett művelniük a földet. Olykor feltevődött bennünk a kérdés, hogy vajon a lelkészek nem érezték-e magukat inkább disznópásztornak, mint lelkipásztornak. Ennek ellenére mindig fekete öltönyben jártak. Gyakran azért, mert csak egy öltönyt engedhettek meg maguknak. Vagy legfeljebb kettőt, s a régít hétköznap hordták.

Folytonos teológiai tanulmányozás és igehirdetés

Sok prédikációt kellett írni. Gyakran meglepett bennünket, hogy a lelkipásztorok milyen kevés teológiai, homiletikai és exegetikai segédesszöközettel rendelkeztek annak idején. Az 1980-as évek elejétől egyre több akadályja volt annak, hogy magyarországi teológiai műveket lehessen behozni Romániába. Miután egyik diáktársunk gyülekezetbe került, egy képeslapot küldött, neve mellett pedig ez a kiegészítés állt: a „volt teológus”. Viccesen hatott, de nem állt messze a valóságtól.

Mivel gyakran prédikáltunk, nem sok igehirdetést hallgattunk. Az én benyomásom az volt, hogy a lelkipásztorok biblikusan és gyakran tipologizálva prédikáltak. Nyilvánvaló, hogy az igehirdetés előkészítésében sokat segített a tanulmányok alatt felhalmozott nagy bibliaismeret, a Heidelbergi Káté és az énekeskönyv ismerete. Gyakran prédikáltak szabadon is. Ennek megvannak a hátrányai is, de ha az igehirdetés a fejedben van, akkor ennek az az előnye, hogy nem a prédikációt bújod a gyülekezet előtt. A kommunikáció tekintetében ez sok előnyt jelent!

Az általunk meghallgatott igehirdetések általában nem összpontosítottak a társadalmi kérdésekre. Sógor Gyula Dán 3,16–18 alapján elmondott igehirdetése, amelyet le is fordítottam, s amely akkor hangzott el, amikor Ceaușescu aranyjogart kapott Románia frissen választott elnökeként, ki merte mondani, hogy a király, aki aranyszobrot állíttatott magáról, megőrült. De ez különösen kockázatos kivétel volt. Az igehirdetés leginkább a személyes hitélet és a személyes életstílus megerősítését és elmélyítését célozta meg. De ez sem volt kevés egy kommunizmus által irányított társadalomban, amelyben a hitélet eleve valami akadékoskodó és külön utas ügy volt.

A lelkipásztorok viszonyulása a kommunista diktatúrához

Hibás viszonyulás

Nem fér kétség ahhoz, hogy néhány lelkipásztor kimondottan tévesen viszonyult a diktatúrához. Ezzel nem azt állítom, hogy semmi jót nem tettek, de így vagy úgy, alkalmanként vagy éppen strukturálisan a Szekuritáté szolgálatában álltak besúgókként vagy pedig az egyházromboló intézkedések támogatóiként. Jellegzetes és pregnáns példa a nagyváradi püspöké, aki túlbuzgóságában mindig megelőzte a hatalmi intézkedéseket, és ténylegesen egyházon belüli terort alkalmazott. Sokat ártott egyháznak, gyülekezeteknek, lelkipásztoroknak.

Egy másik példa a Teológiai Intézet egyik rektoráé. Ő egy hollandiai útja után részletesen jelentést írt itthon – ez kötelező volt –, és pedig arról, hogy Hebe Kohlbrugge, a holland vendégdiákoskodás létrehozója, minden hájjal megkent kém volt. Még sok példát sorolhatnék fel. Meglátásom szerint mindenik egyedi esetnek tekinthető.

Ellenállásban

Mellettük nem kevesen, hanem inkább többen voltak olyanok, akik kivételesen bátorságot tanúsítottak, és jószerint rejtve sok „ellenállási tevékenységet” fejtettek ki az egyház, a gyülekezetek és a lelkipásztorok megerősítése érdekében. Ezzel a magatartással gyakran szegültek szembe a kommunista rezsimmel.

Néhány lelkipásztor a legkeményebb időkben is épített templomot, illetve parókiát. Az építkezések engedélyeztetését olykor csak kenőpénzek és ajándékok segítségével lehetett elérni. Több lelkipásztor azzal tűnt ki, hogy fogadta és terjesztette az országba becsempészett Bibliákat és énekeskönyveket.

Amikor 1970-ben egy kis faluban szolgáló lelkészbarátomat látogattam meg nővéremmel és sógorommal, a faluba vezető út elején egy „behajtani tilos” táblát láttunk. Alatta négy nyelvű felirat: „Külföldieknek szigorúan tilos”. Nagyon megijedtem, mert azonnal azokra a kockázatokra gondoltam, amelyeket barátunknak kell felvállalnia, amennyiben mégis betérünk hozzá. Ezért előbb egyedül és gyalog látogattam meg, és megkérdeztem, hogy mit jelentsen az a tábla? Erre ezt válaszolta:

– Miért? Láttál te ott valamit?

Én természetesen tagadó választ adtam neki, és behajtottunk a faluba. Tudomásomra jutott utólag, hogy nem esett bántódása a lelkipásztornak, s boldog voltam, mert ez kimondottan kockázatos ellenállásról tanúskodott. Ilyen ellenállás volt az is, amit már említettem, hogy az 1970-es évek közepén, amikor megtiltották a külföldi szállóvendégek fogadását, sok kolléga megszegte ezt a rendelkezést.

Voltak olyan lelkipásztorok, akik a rájuk nehezedő nyomás ellenére is nyári gyermektáborokat szerveztek. Egy teológiai tanár nyári tábort szervezett teológusok és segédlelkészek számára. Ez sem volt kockázatmentes, mert a lelkipásztorok csak püspöki engedéllyel utazhattak szolgálati ügyben.

Amikor 1986-ban betiltották a hollandiai vendégdiákok fogadását a Teológiai Intézetbe, a Holland Református Zsinat főtitkárával megpróbáltuk megszeg-

ni ezt a tilalmat. A holland nagykövet már Bukarestbe való megérkezésünk előtt jelezte a román kultuszminiszter feltételét, hogy magyarokkal egyáltalán nem szabad találkozunk (!). Ezt többek közvetítésével jeleztem egy erdélyi barátomnak, kollegámnak. Mindenképpen akartam beszélni vele. Micsoda bátorság volt részéről és mekkora meglepetés volt számomra is, hogy a bukaresti szobánkban találkoztunk vele. Így készítettünk elő egy jó tervet, még akkor is, ha a Szekuritáté erősen nyomunkban volt.

A bátor lelkipásztorok közös és többé-kevésbé szervezett ellenállását a mozgáskorlátozás, a kommunikáció hiánya tették lehetetlenné, de ugyanakkor az az általános bizonytalanság is, amelyről szintén szóltam már, hogy kiben lehet megbízni igazán. Így sokak ellenállása inkább csak egyéni jellegű maradt.

Titokban működni

Úgy látom, hogy lelkipásztorok többsége megkísérelte elkerülni a kockázatokat a hatalom és a Szekuritáté miatt. Ezt maga a kolozsvári püspök is hosszú ideig próbálta gyakorolni, de a Szekuritáté számára ez nem volt elegendő. Egyre világosabbá vált, hogy amint telt az idő, egyre nagyobb nyomást gyakoroltak rá, s ezért a behozott Bibliák, énekeskönyvek és a létrejött gyülekezeti kapcsolatok tekintetében, amelyek szigorúan tilosak voltak, egyre inkább azt tapasztaltam, hogy elutasítón viszonyul hozzám. Volt mégis annyira kreatív, hogy mint egy könyv nélkül megtanult leckét, úgy mondta fel nekem a szemrehányásokat, és számomra legfennebb annyi lehetőséget és időt adott, hogy csodálkozzam azon: mennyi minden történik az országban az ő jóváhagyása nélkül.

Sok lelkipásztor végezte hűségesen a szolgálatát a megszorítások ideje alatt még fennmaradt és számukra megadatott lehetőségekkel, anélkül, hogy kilógnának a sorból. Jellemtelenség ez? Egy magyar lelkipásztor így is, úgy is kockázatot vállalt minden megnyilatkozásával – a rosszakarató emberek miatt, különösen, ha családos volt és gyermekei voltak. Ha az adott körülmények között megőrizte emberi tartását, az egyházi élet minden lehetőségével élt és hűséges maradt az evangélium hirdetésében, nem volt jellemtelen, hanem bátorságra volt szüksége mindehhez. Olyan bátorság volt ez, amelyet – meglátásom szerint – a lelkipásztorok többsége kamatoztatott is a kommunista időben.

Abdiások (Óbadják)

A lelkipásztorok körében voltak az Illések, de mellettük néha Abdiások (ld. 1Kir 18) is. Miközben a Szekuritáté emberei beépültek a Teológiai Intézetbe, az egyházi vezetésbe és a gyülekezetekbe, még ha kisebb számban is, de voltak olyan keresztyének, akik a hatalmi szervekbe és a pártba épültek be. Presbiterek és vezetői pozíciókba került egyháztagok, amennyire csak lehetett, fékezni próbálták a rosszat és megpróbálták minél több teret biztosítani az egyházi munkának. Három példát említek meg.

Először arra a presbiterre gondolok, aki a lelkipásztorán keresztül néhány WC-papír tekercset juttatott el hozzám. Ennek a különleges WC-papírnak előállításakor azt a 20 000 Bibliát is felhasználták alapanyagul, amelyet az Európai Egy-

házak Konferenciája ajándékozott az Erdélyi Magyar Református Egyháznak. A Bibliák papírját olyan silányul hasznosították újra, hogy számos bibliai részlet, szó vagy név olvasható formában maradt meg benne. Az, hogy a tekercseket egy belső ember játszotta át nekem, igencsak felforgató tevékenység volt. Ezek a WC-papír tekercsek egyébként még mindig láthatók az amszterdami Biblia Múzeumban.

Másodszor egy kolozsvári szálló alkalmazottjára emlékezem, aki egyszer óvatosan szólított magához. Tudniillik az történt, hogy felhívtam a szobámból Hollandiát, és egészen megszokott hangnemben, de ugyanakkor nagyon céltudatosan közöltem a feleségemmel, hogy másnap kit fogok meglátogatni. Az alkalmazott magyar hölgy pedig megsúgta nekem, hogy legyek óvatos a telefonálás tekintetében; és megmutatta a szálló telefonközpontjának helyiségét, ahol láthattam a beszélgetéseket rögzítő berendezéseket a hangszalagokkal.

De gondolok harmadsorban mindazokra a lelkipásztorokra is, akik a protokolljelentéseikben a legkedvesebb dolgokat írták rólam. Arról pedig nem tehetek, hogy egy szavukat sem hitték. Ezek az Abdiások ugyanennyire nem tehetek arról, hogy az Illések nagyon ritkán ismerték fel és ismerték el őket.

Visszapillantás

Miközben felfrissítettem és újra átgondoltam ezeket az emlékeket, az 1940–1945 között szolgáló holland lelkipásztorok képe elevenedett meg bennem. Tudatában vagyok annak, hogy „az almát nem lehet a körtéhez hasonlítani”, s hogy minden országban más-más helyzet alakul ki egy adott időben. De bizonyos tekintetben mégis hasonlóságot látok a kommunizmus alatt szolgált erdélyi lelkipásztorok és a II. világháború idején szolgált holland lelkipásztorok helyzete között. Ugyanis Hollandiában is voltak „hibás” lelkipásztorok, akik a nemzeti-szocializmus mellé álltak, de olyanok is, akik ízig-vérig ellenállók voltak, miközben a többségük óvatosan, de hűségesen végezte a munkáját. Ez pedig olyan kép, amely meglátásom szerint nemcsak a hollandiai nemzeti-szocializmus és az erdélyi kommunista diktatúra elnyomásának speciális időszakaira érvényes, hanem minden időre. Ez a kép akkor is érvényes, amikor egy-egy rövidebb vagy hosszabb történelmi időszakot úgy élünk meg, mint amely nem feltétlenül a nehéz megpróbáltatások ideje. Bár ilyenkor kevésbé szembetűnő, a lelkipásztorok körében mindig vannak olyanok, akik kiszolgáltatják magukat a korszellemnek, miközben mások jóban-rosszban arra igyekeznek, hogy a Lélek vezetéséhez igazodjanak.

Végül nem tudom elhallgatni, hogy miként viszonyultak hozzám otthon, Hollandiában, az Erdélyben tanult vendégdiákhöz. Bizonyos értelemben magam is kommunista társadalomba beépített/beépült (infiltrant) személlyé váltam. Amikor például alkalmanként névtelen közlésre egy-egy beszámolót ajánlottam fel valamelyik hollandiai napilapnak vagy éppen az ellenállási mozgalom induló újságának a kommunista Romániában uralkodó valós helyzetről, mindig váratla-

nul nyers visszautasításba ütköztem. A hollandiai média nagy része kimondottan pozitívan ítélte a romániai szocializmust és kommunizmust, s Romániát egy igazságos társadalom ígéretes mintaiskolájának, mintakertjének tekintették. Ezért engem 1989-ig jobboldali csirkefogónak, gézengúzának és antikommunistának tartottak, sőt olyan lelkipásztortársaim is voltak, akik ugyanolyan szemléletet vallottak, mint a média. Az emberek és lelkészek magatartása és egymáshoz való viszonyulása nem sokban tért el egymástól Hollandiában és Romániában.

Mindaz, amit az erdélyi lelkipásztorok a kommunizmus fél évszázada alatt éltek át, hosszabb távon is hat, és ez komoly következményekkel jár. Az, hogy engedniük kellett a Szekuritáté nyomására, hogy hosszú ideig elzárkózásban éltek és bizalmatlanság alakult ki közöttük, illetve az, hogy ellenállásuk gyakran kudarcba fulladt, e tapasztalatok mély nyomokat hagytak bennük és elkerülhetetlenül tovább hatnak. A sebek és félelmek génekbe fészkeltek be magukat, és a kölcsönös bizalmatlanságot a következő nemzedék is átöröklí. Ez a következmény, utóhatás – tapasztalatom szerint – most is érezhető az erdélyi társadalomban és egyházi életben. Hitem és határozott meggyőződéseim szerint, ezt csak Isten megbocsátó, kibékítő és megújító kegyelme győzheti le. Isten legyen ebben segítségünk!

G. Henk van de Graaf